

ДР СЦИ НИРВАНА ПИШТОЉЕВИЋ

РАНИ РАЗВОЈ ДЕТЕТА:

ШТА ТРЕБА ЗНАТИ

РАНИ РАЗВОЈ ДЕТЕТА: ШТА ТРЕБА ЗНАТИ

Аутор : Нирвана Пиштољевић

Издавач: Удружење педијатара Србије
Радоја Дакића 6-8
11070 Београд, Србија
www.udruzenjepedijatara.rs

Приредио издање за Србију:
проф др Радован Богдановић

Дизајн: Мирна Ћесовић

Штампа: Планета принт, Београд

Тираж: 4000

Година издавања: 2016.
Београд

www.edusbih.org

Удружење педијатара Србије
www.udruzenjepedijatara.rs

www.unicef.rs

САДРЖАЈ

ПОКАЗАТЕЉИ ТИПИЧНОГ РАЗВОЈА	4
РАЗВОЈНИ ПОКАЗАТЕЉИ И ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА КОД КУЋЕ	6
0-3 МЕСЕЦА	6
3-6 МЕСЕЦИ	8
6-9 МЕСЕЦИ	10
9-12 МЕСЕЦИ	12
12-18 МЕСЕЦИ	14
18-24 МЕСЕЦА (1,5 ДО 2 ГОДИНЕ)	16
2 - 3 ГОДИНЕ	18
3 ДО 4 ГОДИНЕ	20
4 ДО 5 ГОДИНЕ	22
5 ДО 6 ГОДИНА	24
РАСТ И РАЗВОЈ ДЕТЕТА КРОЗ ПЕТ РАЗВОЈНИХ ОБЛАСТИ	26
РАЗВОЈНА КАШЋЕЊА	27
РАЗВОЈНИ ПОРЕМЕЋАЈИ	27
„НЕШТО НИЈЕ У РЕДУ“	28
ЈОШ НЕКОЛИКО КОРИСНИХ САВЕТА О РОДИТЕЉСТВУ	30
КАКО УЧИТИ КРОЗ ИГРУ	32
КАКО (СВАКОДНЕВНЕ СИТУАЦИЈЕ ПРЕТВОРИТИ У ПРИЛИКЕ ЗА УЧЕЊЕ	34
ЗАШТО ЈЕ БИТНА РАНА ИНТЕРВЕНЦИЈА?	35
ОДСТУПАЊА У РАЗВОЈУ – ШТА ТРЕБА ЗНАТИ	36
НЕКИ ОД ЧЕШЋИХ РАЗВОЈНИХ ПОРЕМЕЋАЈА	38
ПЕТ ОСНОВНИХ ПРОГРАМА/РАЗВОЈНИХ ВЕШТИНА	40
СУОЧАВАЊЕ С ДИЈАГНОЗОМ	43

ПОКАЗАТЕЉИ ТИПИЧНОГ РАЗВОЈА

Свако дете се развија у складу са својим могућностима, тако да је тешко прецизирати кад ће Ваше дете научити одређену вештину. Ове одреднице Вам нуде основне идеје о напретку детета до пете године живота.

До 7. МЕСЕЦА

- реагује на емоције других (смеје се, плаче);
- ужива у игри удвоје, у стању је да пронађе овлаш скривене предмете;
- истражује рукама и устима; протеже се да узме ствари које су ван домашаја;
- служи се гласом да изрази радост и негодовање; гугуче и брбља звучне слоге.

ОД 3.-4. МЕСЕЦА

- гледа с интересовањем и прати предмете који се крећу;
- препознаје људе и предмете, смеши се на звук Вашег гласа;
- почиње да се смеши и у друштву других;
- окреће главу према звуцима.

До 12. МЕСЕЦА (1 ГОДИНА)

- воли да понавља за другима; покушава да имитира звуке;
- воли једноставне друштвене игре, као „Сад ћу да те ухватим!“;
- истражује предмете и налази их у игри скривања;
- реагује на „Не!“; користи једноставну мимику, као што је показивање на предмете;
- брбља са променама у тону; можда већ користи и једноставне речи („тата“, „мама“, „о-о“);
- окреће се према особи која изговори његово/ њено име;
- разуме неколико речи.

До 2. ГОДИНЕ:

- дете имитира понашање других; раздрагано је у присуству друге деце;
- налази добро скривене предмете; показује прстом на слике и предмете које Ви именујете;
- почиње да сортира облике и боје; да се игра једноставним играма претварања;
- препознаје имена људи и предмета, прати једноставна упутства;
- служи се са по две речи да би комуницирало: „Још кекса?“

До 4. ГОДИНЕ:

- сарађује с другом децом; све је маштовитије у измишљеним играма;
- именује неке боје; разуме принцип бројања;
- изговара реченице са по пет-шест речи;
- може нешто да исприча; говори довољно јасно да га и непозната особа разуме;
- прати упутства која се састоје од три команде; разуме „исто“ и „различито“.

До 3. ГОДИНЕ:

- отворено изражава емоције којих сада има широк спектар;
- зна да се служи механичким играчкама; игра се „кобајаги“ игара;
- сортира предмете по облику и боји, спарује предмете са њиховим сликама;
- прати упутства која се састоје од 2 или 3 команде („Узми и однеси ово у собу.“); користи се једноставним фразама за комуницирање са другима: „Иде напоље, љуља?“;
- користи се заменицама (ја, ти, мене) и неким речима у множини (аутићи, бојице).

До 5. ГОДИНА:

- жели да буде као његови/њени пријатељи; воли да пева, плеше и глуми;
- разликује стварност од маште;
- показује све већу независност;
- може да изброји десет и више предмета и да погоди бар четири боје;
- говори у реченицама са више од пет речи; може нешто дуже да исприча.

0-3 МЕСЕЦА

РАЗВОЈНИ ПОКАЗАТЕЉИ И ПОДСТИЦАЊЕ РАЗВОЈА КОД КУЋЕ

Показатељи типичног развоја детета

- Реагује на гласне звуке (окреће главу према звуку)
- Гуче, оглашава се
- Почиње да подиже главу када лежи на трбуху
- Приноси руке устима
- Плаче кад жели нешто, када је уморно или захтева пажњу
- Стиска и држи Ваш прст у руци
- Када дете из лежећег положаја на леђима повучете за обе руке у седећи положај, глава не „виси“, не додирује леђа
- Умири се када га узмете у наручје
- Опушта тело и прилагођава га загрљају када се носи (привија се уз Вас)
- Окреће главу на обе стране док лежи на леђима

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Мазите га, причајте и играјте се са дететом током храњења, облачења, купања
- Пружите детету доста физичког контакта и тактилни подстицај (додир)
- Обрадујте се и насмејте детету када се огласи, дајте му неку повратну информацију, потврдите да сте га чули
- Држите играчку изнад главе детета и тражите да је дете дохвати
- Шушкајте играчком, звецкајте звечком са леве и са десне стране детета да би почело да окреће главу ка извору звука
- Уносите се детету у лице и тепајте му
- Стално причајте свом детету и обасипајте га пажњом

3-6 МЕСЕЦИ

Показатељи типичног развоја детета

- Производи звуке/оглашава се
- Почиње да се смеје и да реагује на људе
- Окреће главу према звуцима/ реагује на гласне звуке
- Обраћа пажњу на људска лица
- Остварује контакт очима
- Прати погледом предмете који се крећу
- Држи главу самостално
- Приноси руке и предмете устима
- Приноси ноге устима
- Посеже за играчком једном руком док лежи на леђима
- Гура ногама предмете или тврду подлогу када га држите исправно
- Док лежи на трбуху, подиже и руке и ноге
- Држи звечку кратко у руци
- Окреће/преврће се у оба правца
- Обрадује се особама које познаје
- Умири се кад чује звуке, нарочито гласове

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Мазите се, причајте и играјте се са дететом током храњења, облачења, купања
- Играјте се свакодневно са дететом на поду на, леђима и трбуху
- Обрадујте се и насмејте детету када се огласи
- Причајте, читајте и певајте детету свакодневно. Као вид повратне информације, реагујте на његово оглашавање
- Некада имитирајте звуке које Ваше дете производи, али такође користите и јасан говор
- Играјте се „скривања” из видног поља (нпр. „Где је ?” сакријте се, „ЕВО ГА/ЈЕ.”)
- Поставите играчке испред детета када је будно и лежи на трбуху, шушкајте и звецкајте играчком да би дете посегло за њом
- Дозволите детету да истражује предмете тако што их ставља у уста
- Држите играчку изнад главе детета и тражите да је дохвати
- Држати дете усправно, са ногама на поду/тврдој подлози док му певате/причате
- Именујте детету предмете из свакодневне околине
- Учврстите дневну рутину са дететом, с јасним терминима за оброке и спавање
- Држите играчку у видном пољу и звецкајте/шушкајте док је лагано померате с лева на десно и обратно, тако да је дете погледом прати и окреће главу.

6-9 МЕСЕЦИ

Показатељи типичног развоја детета

- Прати погледом предмете/људе у покрету
- Остварује контакт очима
- Пружа руке ка родитељу
- Окреће се према извору звука
- Посеже за предметима које уочи/жели
- Одазива се на име и окреће се према гласовима
- Производи звуке који звуче као: „да“, „га“, „ка“, „ба“ (или већ: да-да, ба-ба)
- Има омиљену играчку
- Почиње да имитира звуке и гестикулације/покрете других
- Почиње да показује кажипрстом
- Тражи предмете када их сакријете
- Подиже се у позицију за пузање (на колена и дланове)
- Диже се у седећи положај држећи се за прсте одрасле особе
- Одржава равнотежу у седећем положају
- Истражује рукама и устима (ставља предмете у уста)
- Удара предметима о сто (друге предмете/површине)
- Воли да се огледа
- Маше или бар реагује на „па-па“
- Оглашава се/реагује на музику

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Понављајте радње-покрете-гласове за дететом
- Наставите са јасним дневним рутинама
- Описујте предмете који интересују Ваше дете, које показује прстом
- Имитирајте звуке и речи које Ваше дете изговара
- Тражите радње које желите уместо да користе дете (уместо „престани“ = „време је за седење“, „време је за јело“)
- Учите дете узрочно-последичним везама кроз примере, као што су котрљање лопте, гурање аутића, „убацити/извадити“ коцку из кутије
- Подстичите дете када брбља и игра се предметима
- Читајте детету свакодневно, заједно разгледајте сликовнице док именујете и описујете предмете и боје
- Дозволите детету да истражује своју околину и предмете
- Поставите огледало детету да може да се огледа и направите игру од тога
- Дозволите детету да самостално вежба равнотежу у седећем положају
- Пуштајте детету музику
- Играјте се „скривања“ из видног поља (нпр. „Где је?“ сакријте се, „ЕВО ГА/ЈЕ.“)

9-12 МЕСЕЦИ

Показатељи типичног развоја детета

- Устаје самостално (на пр. користи намештај/предмете/Вас)
- Може самостално да седне и пуже
- Стоји самостално кад се држи
- Из стојеће позиције спушта се у седећу без падања
- Почиње да се креће држећи се за намештај
- Уз држање направи бар четири корака
- Мање слини, осим кад расту зуби
- Само се храни - једе прстима
- Пије из шоље док је придржавате
- Производи доста различитих звукова („мамамама“, „бабабаба“, „дадад“)
- Можда већ користи и једноставне речи („тата“, „мама“, „о-о“)
- Разуме „НЕ“
- Маше „па-па“
- Има развијену способност за учествовање у реципрочној игри („теби/мени“ додавање, „ја-ти-ја-ти“, размена играчака/понављање радње, итд.)
- Пинцет хватом (палац + кажипрст) почиње да узима ситне предмете
- Лупа два предмета један о други (чашом о сто, играчком о играчку, итд.)
- Почиње да имитира учестале радње одраслих и сврсисходно се користи предметима (на пр. пије из чаше, приноси слушалицу уху, итд.)
- Воли једноставне друштвене игре, као „Сад ћу да те ухватим!“
- Има омиљену играчку
- Покушава да шара по папиру

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Играјте се игара као на пр. „мој ред- твој ред; прво ја, па онда ти“
- Читајте детету свакодневно, заједно разгледајте сликовнице док именујете и описујете предмете и боје
- Играјте се игара „сад ћу да те ухватим“, или „Где је.... ? Ево га!“
- Дозволите детету да самостално вежба устајање, падање, седање, придржавање, цупкање...
- Дозволите детету да рукама истражује храну разних текстура и да се самостално храни
- Имитирајте звуке које Ваше дете производи и подстичите га да имитира звуке које Ви производите
- Користите кратке и једноставне фразе када говорите детету
- Причајте детету док га храните, пресвлагите, купате...
- Ако се дете понаша неприкладно, реците јасно „НЕ“, али нипошто не туците дете, не подижите тон и немојте давати дуга објашњења
- Ако је потребно преусмерење ка позитивним понашањима, time-out/ казна сме трајати само 30 секунди до 1 минута! (без преговарања и објашњавања)
- Обасипајте дете пажњом, вокалном подршком/одобравањем, охрабрењем, пољупцима и мажењем за сва прикладна/жељена понашања
- Дозволите детету да лупа предметима о сто или једним о други
- Сакријте мање играчке и предмете и подстичите дете да их тражи
- Певајте и пуштајте детету музику, дечије песмице

12-18 МЕСЕЦИ
1 До 1,5 ГОДИНА

Показатељи типичног развоја детета

- Стоји и може да се креће уз намештај
- Почиње да прави неколико самосталних корака
- Хода док га држите за једну руку
- Пење се по намештају/већим предметима
- Имитира одрасле у једноставним радњама (употреба телефона или шоље)
- Изговара бар једну реч јасно и функционално (има речник од 1-5 речи, осим речи: мама, тата, па-па)
- Покушава да имитира речи које Ви изговарате
- Показује интерес за истраживање околине
- Показује страх од нових ситуација и непознатих људи
- Разуме једноставне усмене захтеве/захтеве са гестикулацијама (на пр. „Дај“ + испружена рука)
- Користи једноставне гестикулације за „НЕ“- махање главом, за „па-па“- маше руком, итд.
- Показује кажипрстом предмете и слике
- Усмерава поглед у тачну слику или предмет када чује његово/њено име
- Проналази лако скривене предмете
- Ставља ствари у предмете и вади их
- Баца лопту у циљаном правцу
- Мути кашиком/кутлачом у шерпици
- Отвара сликовнице тврдих корица
- Дете зна да покаже бар три дела тела (нос, трбух, рука, нога, глава, око)
- Једе кашиком и пије самостално (иако просипа)
- Помаже током облачења (на пр. испружи руку/ногу)
- Свлачи ципеле, чарапе, рукавице (помаже при облачењу/свлачењу)
- Спава преко дана једном у трајању од 1 до 3 сата

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Ако се дете понаша неприкладно, реците јасно „НЕ“, али нипошто га не туците, не подижите тон и немојте давати дуга објашњења
- Ако је потребно преусмерење ка позитивним понашањима, time-out/ казна сме трајати само 30 секунди до 1 минута! (без преговарања и објашњавања)
- Обасипајте дете пажњом, вокалним подстицањем/одобравањем, охрабрењем, пољупцима и мажењем за сва прикладна/жељена понашања
- Реците му да је ДОБРО, када је стварно добро: тиме му показујете шта су то пожељна понашања и шта се очекује од њега
- Морате проводити четири пута више времена у подстицању жељених понашања и покушаја него у кажњавању и преусмеравању
- Користите кратке и једноставне фразе када говорите детету
- Постављајте једноставна питања
- Објашњавајте Вашем детету радње док их заједно радите и именујте предмете (нпр. „Мама ти сад пере руке сапуном и водом, па их сушимо пешкиром...“)
- Читајте детету свакодневно, нека дете окреће странице (тврдих корица) и притом мењајте редослед именовања/показивања предмета у сликовницама (ја-ти-ја-ти)
- Довршите реч коју дете покуша да изговори и притом је проширите (на пр. дете каже „А“ или „ауто“ и показује на „ауто“, а ви кажете: „Браво! Јесте, то је црвени ауто.“)
- Играјте се коцкицама, играчкама за уметање облика кроз отворе, слагалицама и другим играма које подстичу дете да користи обе руке
- Дајте детету да боји и показујте му како да црта линије горе-доле и лево-десно. (Подржите сваки покушај имитације ових радњи!)
- Учите дете да показује делове тела
- Певајте песмице које омогућавају покрете уз речи, те их певајте и играјте заједно са дететом
- Дајте детету играчке које се могу гурати и вући, имају сврсисходне радње, интерактивне играчке
- Опонашајте са дететом игре кувања
- Будите стрпљиви са дететом, дозволите му да самостално вежба у процесу храњења, облачења, свлачења, итд.

18-24 МЕСЕЦИ
1,5 ДО 2 ГОДИНЕ

Показатељи типичног развоја детета

- Прати једноставна упутства, усмене захтеве („Донеси јастук“, „Врати ципеле“, „Баци у смеће“, „Дођи, седи“ итд.)
- Зна да се игра играчкама, сврсисходно их користи
- Користи пинцет хват за мање предмете
- Шири речник (користи јасно и функционално бар 10 речи)
- Почиње да се служи са по две речи да би комуницирало: „Још кекса“, „Мама дођи“, „Нема маце“, итд. (почиње да спаја речи)
- Говори о себи у трећем лицу („Ела хоће“, „Мики узме“, „Ина љута сад“, итд.)
- Дете укључује друге у игру нудећи им играчке
- Игра се једноставних игара „претварања“ (на пр. кобајаги храни бебу)
- Плаши се непознатих људи
- Шара самостално по папиру
- Зна да се пење степеницама
- Трчи, скаче и шутира лопту
- Пије из чаше и једе кашиком самостално
- Престаје да користи флашицу
- Препознаје предмете из свакодневице и зна чему служе, тј. како се користе
- Имитира друге
- Не заборавља већ научено/савладано
- Показује бар пет делова тела (око, ухо, глава, уста, зуби, нога, рука, трбух, итд.)
- Примети и реагује када васпитач (мама, тата) оде или се врати
- Испољава доста различитих емоција: страх, љутњу, саосећање, кривицу, радост
- Лако запада у фрустрирајуће стање (почиње фаза напада беса)
- Жели да контролише друге, свађа се, опире се, наређује
- Не дозвољава другима да узимају његове ствари
- Учествоје у паралелној игри (игра се самостално поред друге деце, не мора да се придружи, али и не квари туђу игру)
- Постаје свесно и показује нелагодност када је пелена „пуна“
- Седа на ношу/WC шољу са дечијом даском и користи WC шољу ако га одрасла особа „ухвати“ на време
- Ужива у дечијим песмицама и покушава да их певуши
- Повезује звуке/оглашавање са животињама
- Спарује једноставне предмете (чарапе са чарапама, животиње са животињама)

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Детету треба сигурна, предвидива околина/свакодневица са јасном структуром да би се осећало сигурно и наставило с истраживањем и слободним развојем
- Хвалите и подстичите дете за сва жељена понашања, потребно му је пуно охрабрења и одобравања
- Читајте детету свакодневно, нека дете окреће странице и притом мењајте редослед именовања предмета у сликовницама (ја-ти-ја-ти)
- Довршите реч коју дете покуша да изговори и притом је проширите (нпр. дете каже „А“ или „ауто“ и показује на „ауто“, а Ви кажете: „Браво! Јесте, то је црвени ауто.“ Вежбајте свакодневно и стрпљиво изговор са дететом
- Описујте детету емоције које исказује (на пр. „Ти си срећна када си у парку!“, „Како си весела када дође тетка!“, итд.)
- Подстичите игре претварања - „кобајаги“
- Охрабрујте емпатију, саосећање с другима (на пр. када неко дете плаче, охрабрите дете да га/је загрли)
- Користите кратке и једноставне фразе када говорите детету
- Постављајте једноставна питања
- Подстичите игре тишине, котрљање и бацање лопте
- Детету обезбедите играчке које се могу гурати или вући, интерактивне играчке
- Охрабрујте и подржавајте дете да користи чашу да пије и кашику да једе, самостално, без обзира колико се притом упрља
- Правите балоне од пене да их Ваше дете хвата и кажипрстом распрсне
- Играјте се играчкама које су сврсисходне (развој маште)
- Показујте му како да црта линије горе-доле и лево-десно, круг. (Подржите сваки покушај имитације ових радњи!)
- Причајте детету о концепту коришћења тоалета самостално и вежбајте кроз игру седења на WC шољи са дечијим седалом или на ноши
- Охрабрујте дете да препознаје када је мокро/када га треба пресвући, похвалите га сваки пут када Вам то самостално каже
- Певајте дечије песмице и бројалице
- Играјте се игрице оглашавања животиња (дете погађа „како/шта каже крава?“ и „ко каже мууууу?“)
- Играјте се „спаривања“, покушавајући на разне начине да нађете шта иде са чим (идентични предмети, различити предмети исте сврхе, предмети и слике предмета, итд.)

24-36 МЕСЕЦИ

2 До 3 ГОДИНЕ

Показатељи типичног развоја детета

- Комбинује 2 до 3 речи и ствара реченице
- Одговара на једноставна питања
- Има функционалан речник од 50 речи
- Именује чешће предмете/животиње са слика (пас, маца, меда, ауто, сок, кућа, трава, цвет, дрво, лист, кашика, књига...)
- Воли игру имитације одраслих (радњи, игре, речи)
- Има интересовања за сликовнице и самостално листа сликовницу тврдих листова
- Развија комплексну игру и у њу укључује друге
- Показује забринутост/емпатију када пријатељ плаче
- Прати двосложне усмене захтеве (на пр. „Узми своје ципеле и стави их у ормарић!“)
- Зна да се пење и силази степеницама уз држање
- Пише и пресликава линије и кругове
- Баца лопту рукама изнад главе
- Самостално иницира игру, али су потребни надзор и помоћ
- Једе самостално кашиком, а почиње да користи и виљушку
- Самостално пере руке
- Користи тоалет уз помоћ одрасле особе, а контролише потребу за пражњењем током дана (повремено се дешавају незгоде)
- Дете воли да помаже у извршењу једноставних кућних послова
- Пева делове песмица
- Правилно ниже колутове на штап по величини
- Зна како се оглашавају животиње
- Дете спарује боје (разуме да покаже предмете који су исте боје)

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Игре скривања
- Помозите детету да се игра једноставним слагалицама с облицима, бојама, животињама и именујте сваку фигуру када је дете изабере/стави на прикладно место
- Тражите од детета да Вам помогне да отвара/затвара врата/ладице и да листа странице новина/магазина
- Када дете хода стабилно, тражите да Вам помогне и да носи мање предмете, да поспреми играчке
- Водите дете у парк или природу да се пење, трчи, хода...
- Играјте се добацивања и шутирања лопте
- Играјте се коцкицама, градите куле и рушите их с дететом
- Користећи боје, темпере, фломастере, папир, правите с дететом цртеже и предмете, затим их истакните по кући да детету покажете да сте поносни на његов рад
- Помозите детету да оствари комплексну игру користећи машту (направите шатор или дворак испод ћебета/стола, игра доктора и пацијента, итд.)
- Похвалите дете сваки пут када успешно укаже на потребу и изврши нужду (повремене незгоде су део тренинга, не корите дете због тога)
- Укључите дете у једноставне кућне послове, да Вам помаже при спремању, брисању прашине, усисавању...
- Учите дете да пева дечије песмице и бројалице
- Слажите предмете и играчке по величини, упознајте дете са појмовима „мање“ и „веће“
- Играјте се спаривања боја и облика. Када детету покажете црвени предмет, оно може да покаже/нађе/донесе предмет исте боје
- Увести у свакодневне активности прање зубића
- И у говору када именујете предмете, додајте придеве уз именице, као на пр. плави аутић, зелени круг, розе цвет, мала маца, велики камион

36-48 МЕСЕЦИ

3 До 4 ГОДИНЕ

Показатељи типичног развоја детета

- Имитира одрасле и децу
- Говори у реченицама
- Облачи се и свлачи самостално
- Разуме појмове „моје“, „твоје“, „њено“, „његово“
- Раздваја се лако од родитеља/старатеља
- Прати комплексне усмене захтеве (2 до 3 команде одједном)
- Зна да именује већину предмета из свакодневице
- Зна да каже како се зове, презива, колико година има, пол
- Разуме појмове као што су „на“, „испод“, „у“
- Зна име бар једног пријатеља
- Говори разговетно
- Може да обави кратак разговор (нпр. 2 до 3 вокалне размене)
- Игра се „кобајаги“ игара (измишљених ситуација с луткама и фигурицама)
- Зна да заврне/одврне чеп/поклопац на предметима
- Зна да отвори/затвори врата самостално
- Зна да препозна бар неколико боја (да именује бар једну)
- Разуме један до два појма
- Пење се/силази степеницама, једно стопало на сваку степеницу
- Зна да вози трицикл
- Жели да се игра с другом децом
- Ниже перле/макароне
- Сече маказама по линији
- Инсистира да ради ствари самостално
- Закопчава велику дугмад
- Користи кашику, виљушку и салвету када једе
- Може избацити дневно спавање, јер мозгу после треће године сан преко дана није неопходан
- Самостално пере и брише руке
- Речима исказује потребу да иде у WC (повремено се дешавају незгоде)
- Рецитиује, зна неколико дечијих песмица
- Наводи супротноси када га питате „Шта је супротно од _____?“ (вруће-хладно, воли-не воли, мали-велики, дан-ноћ/мрак, мокро-суво, итд.)

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Водите дете да се игра у групама са другом децом
- Разговарајте о емоцијама с Вашим дететом
- Подстичите дете да именује/ препозна емоције у сликовницама и у свакодневним животним приликама
- Поставите јасна правила и ограничења за Ваше дете и будите доследни у њиховој примени
- Ако дете прекрши правила, можете тражити „time out“ да седи у столици, од 30 секунди до 1 минута! Али, исто тако је веома битно да подржите и истакнете доследност у поштовању правила и да сваки пут нагласите и послушност
- Да би вежбало меморију, дајте детету да прати сложенија упутства (на пр. „Иди у своју собу и донеси своју капу и шал!“). Читајте с дететом свакодневно и именујте предмете на сликама, постављајте једноставна питања и подстичите имитацију Вашег говора-реченица
- Цртајте са својим дететом линије и облике, на пр. једноставну људску фигуру - „чича Глишу“
- Играјте се игара спаривања/ проналажења истог и меморије
- Играјте се бројања свега и свачега
- Задајте детету активности које слободно може да изабере и самостално изврши (до 5 минута) – једноставне слагалице, коцкице, пластелин, бојење, играчке, те да их самостално поспреми
- Не терајте дете да спава преко дана ако му то није потребно, јер мозгу након треће године сан преко дана није неопходан за развој
- Охрабрујте дете да самостално пере и брише руке, пере зубе
- Рецитујте и певајте дечије песмице
- Причајте детету приче и охрабрујте га да учествује у препричавању, погађању исхода приче
- Играјте се игре супротности, на пр. „Беба је мала, а ти си _____“, „Слон је велики, а лептир је _____“, или: „Шта је супротно од дан/ноћ?“, „Шта је супротно од слатко/слано/кисело/горко“, итд.
- Тражите да Вам дете опише предмете и радње у његовом окружењу
- Упознајте дете с појмом времена: данас, јуче, сутра, ујутру, увече...
- Учите дете да поспреми своје играчке, кутак, собу.

48-60 МЕСЕЦИ

4 До 5 ГОДИНЕ

Показатељи типичног развоја детета

- Говори граматички тачно и разговетно користећи 4 до 5 речи у реченицама
- Користи будуће време у говору
- Прати три неvezана усмена захтева без гестикулације (на пр. "Дај ми оловку, отвори врата и баци папир у канту", "Тапши рукама, устани, скочи", без показивања)
- Разуме речи "испод, између, на средини"
- Зна да именје бар пет боја. (на пр: "Које боје је ова лопта/оловка/мајица?")
- Зна да броји "напамет" од 1 до 10
- Зна да именује бројеве 1, 2, 3
- Именује другове и другарице
- Зна одговор бар на нека од питања о личним подацима: име, презиме, број година, град у ком живи, број телефона, пол (дечак/девојчица)
- Пење се и спушта тобоганом самостално
- Стоји на једној нози самостално бар 5 секунди (дајте детету бар 2 или 3 шансе)
- Скаче с обе ноге самостално унапред
- Копира облике држећи оловку правилно
- Дете зна да нацрта човека (дечака/ девојчицу) са бар четири дела тела
- Пресликава своје име написано великим словима
- Ниже ситне перлице
- Спретно реже маказама
- Пере руке сасвим самостално. Користи сапун и брише руке пешкиром/папиром
- Самостално пере зубе (Ви можете прегледати, мало помоћи)
- Самостално користи тоалет у свим ситуацијама
- Спрема за собом (своју собу, кревет, играчке...)

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Подстичите комплекснији говор и разговор. Са стрпљењем саслушајте дете и одговорите му, објасните појмове и дешавања око њега, постављајте питања
- Подржите дечије постављање питања увек одговором и пажњом
- Цртајте дечака/девојчицу са дететом, помозите му да шири комплексност свог цртежа
- Играјте се игара бројања и пребројавања, користите појмове мање - више
- Показујте бројеве и слова детету и именујте их у сликовницама, пишите их на папиру, охрабрујте дете да понавља за Вама
- Пишите име детета и показујте детету и именујте сва слова у имену
- Учите и охрабрујте дете да се само облачи, пере руке и зубе
- Играјте се низања перлица, ситнијих макарона
- Сеците облике и лепите их са дететом (игра колаж активности)
- Играјте се закопчавања и откопчавања дугмади, као вежбице за фину моторику
- Охрабрујте и подстичите дете да поставља питања са "Шта, где, када, ко"
- Дајте детету што више прилика да се игра са другом децом
- Играјте се структурисаних игара таблом, коцкицама, картицама и правилима (На пр. "Не љути се човече", "Меморије", "Дечијих домина", итд.)
- Подстичите креативну игру различитим материјалима
- Упознајте дете са личним подацима да Ваше дете зна одговор на сва питања (име, презиме, имена родитеља, број телефона, адреса...)
- Тражите да Вам дете опише предмете и радње у његовом окружењу
- Упознајте дете са појмом времена: данас, јуче, сутра, ујутру, увече...
- Учите дете да поспреми своје играчке, кутак, собу
- Захтевајте да дете поспреми за собом после игре или активности
- Организујте играчке по категоријама (сликовнице са сликовницама, аутићи са аутићима; све има своје место)

60-72 МЕСЕЦИ
5 До 6 ГОДИНА

Показатељи типичног развоја детета

- Користи пуне реченице да комуницира јасно (4 до 6 речи у низу)
- Може јасно да Вам исприча/преприча неки догађај
- Разуме и користи компарацију у говору / краће, дуже, теже, лакше...
- Прати линије оловком
- Зна да нацрта човека
- Пише своје име
- Броји самостално до 15
- Зна да именује све основне боје
- Зна да именује и да нацрта облике (правоугаоник, срце, круг, квадрат, овал, троугао...)
- Потпуно самостално користи тоалет (и обрише се)
- Скакуће на једној нози
- Игра се друштвених игара са другом децом
- Разуме годишња доба и њихове карактеристике, те како утичу на наш живот (На пр: лети је вруће, лети се купамо/идемо на море/носимо шорц, итд. Зими пада снег и хладно је, тада носимо капу и рукавице...)
- Везује пертле (или бар покушава)
- Разуме појам времена (сате, јутро, ноћ, итд.)

Шта Ви можете учинити да подстакнете развој детета

- Овај развојни период се одликује фокусираним активностима на припреми за школу и развијању предшколских вештина и све већег осамостаљивања
 - Захтевајте од детета све већу одговорност и учите га самосталности, одговорности и шта се очекује од њега у различитим ситуацијама
 - Купите детету бојанке и различите радне листове или их сами направите и охрабрујте и подстичите дете да седи, развија пажњу и стрпљење, вежба коришћење оловке и покушава решавања задатих радних листова као што су: проналазак пута из лавиринта, повезивање слика линијама, спајање тачкица, праћење линија, пресликавање облика, слова, бројева, бројање/пребројавање, заокруживање, прецртавање, подвлачење, идентификација супротности, бојење, састављање секвенце догађаја, цртање на тему, итд.
 - Захтевајте све већу самосталност у дневним рутинама: WC, храњење, облачење, свлачење, поспремање играчака/активности, одржавање организације простора и личних ствари/играчака
- * Не заборавите, ово су само развојне норме по којима се већина деце развија, но свако дете је личност и прати своје норме.**

РАСТ И РАЗВОЈ ДЕТЕТА КРОЗ ПЕТ РАЗВОЈНИХ ОБЛАСТИ

Развој детета се прати кроз пет основних развојних области:

1. **Социјално-емоционални развој** је развој способности прикладног и прихватљивог изражавања емоција у друштвеним ситуацијама који почиње са реаговањем на гласове, а затим на присуство старатеља, те се наставља развијањем свести о себи и другима, при чему дете развија широк спектар емоционалних реакција и социјалних правила понашања које прикладно користи у друштвеним ситуацијама као одговор на дешавања из околине.
2. **Говор/комуникација** - почиње реаговањем на звуке и реаговањем на људски говор кроз испуњавање вокалних захтева других, преко “ехо говора” (повнављања речи за другим) и невербалне комуникације (показивање прстом), све до потпуног развоја јасног говора.
3. **Когнитивни развој** је развој способности сналажења и учења кроз животне ситуације. Развој когнитивних способности почиње праћењем и реаговањем на дешавања из околине. Наставља се истраживањем околине и учењем путем покушаја и погрешке, узрока и последице, и констатним развијањем општих знања.
4. **Моторички или физички развој** укључује све облике кретања кроз физички простор и деловање на њега, чиме се стичу и богате разноврсна моторичка и друга искуства о свету око себе кроз активности као што су: превртање са бока на леђа до пузања, ходање, шутирања лопте, те купљење мањих играчака, бацање лопте, држање оловке, играње коцкицама, манипулације дугмадима и рајсфешлусима, итд.
5. **Самопомоћ/брига о себи** почиње од држања флашице, самосталног храњења и коришћења прибора за јело, самосталности у тоалету, свлачења и облачења, до опште личне хигијене.

РАЗВОЈНА КАШЊЕЊА

Развојна кашњења су блага одступања од развојних норми у било којој од пет развојних области. Ова кашњења се често сама од себе изгубе, дете једноставно надокнади заостатак кроз игру у подстицајној околини, или уз благи циљани развојни подстицај. Кључ је створити стимулативну околину код куће, да се са дететом много комуницира, да му се чита и дозволи да истражује самостално околину, те да се подстиче дечија самосталност и учење кроз покушаје/погрешке и констатну репетицију (понављање).

РАЗВОЈНИ ПОРЕМЕЋАЈИ

Развојни поремећај је сваки запажен заостатак у развоју, тј. атипичан развој и одступање од развојних норми у поређењу са вршњацима типичног развоја и може бити:

- Атипичан развој без одређеног специфичног узрока
- Атипичан развој проузрокован здравственом дијагнозом

ЦРВЕНА ЗАСТАВИЦА-ЗНАЧИ ДА МОЖДА "НЕШТО НИЈЕ У РЕДУ"

консултујте се са педијатром ако:

1. Са пуних годину дана

- Беба не почиње да "брбља" (бабаба, татата, мамама) са 12 месеци
- Не одржава контакт очима и избегава да гледа у лица
- Не одазива се и не окреће се према гласовима са 9 месеци и више
- Не проговори ниједну реч са 16 месеци
- Не показује прстом шта жели са 18 месеци

2. Са пуне две године

- Не комбинује две речи кад напуни две године
- Губи или не развија говор и социјализацију
- Не показује интерес за истраживање околине
- Некад вам се чини да дете „не чује“
- Не зна сврху свакодневних предмета (на пр.: чешаљ-чешљање, телефон-приноси уху, чаша-претвара се да пије, итд.)
- Не прати једноставне усмене захтеве (на пр.: „дођи“, „дај“, „донеси“, „извади“, „отвори“, итд.)

Ако приметите неке од наведених симптома/понашања (и након треће године живота или касније) јавите се свом педијатру:

3. Са пуне три године

- Не интересују га/је друга деца
- Не може задржати пажњу на задатим активностима, игри, дешавањима
- Не зна да се игра играчкама
- Опсесивно ређа играчке или друге предмете из околине
- Чудна репетиција одређених понашања, необично коришћење тела (лепршање рукама, ходање на прстима, загледање руку и прстију, играње прстићима, покривање ушију, стављање прстију у уши, констатно љуљање или окретање у круг, грижење руку/прстију, итд.)
- Опсесија одређеним радњама или предметима (опсесија водом, светлима, вентилаторима, светлуцавим предметима, окретањем поклопаца, отварањем/затварањем врата или ладица, итд.)

ЈОШ НЕКОЛИКО САВЕТА О РОДИТЕЉСТВУ:

1. Родитељ је ПРВИ и ДОЖИВОТНИ УЧИТЕЉ свом детету!
2. Обасипајте дете пажњом, вокалним подстицањем, одобравањем, охрабрењем, пољупцима и мажењем за сва прикладна/жељена понашања. **ПОХВАЛИТЕ ДЕТЕ КАДА ЈЕ ДОБРО**, наглас приметите, реагујте када уради нешто што је прикладно, оно што желите и очекујете од њега, а не само када ради нешто НЕПРИКЛАДНО, НЕЖЕЉЕНО!
3. Основна правила код васпитања деце су да се деци континуирано пружа позитивна пажња и повратне информације у виду похвале или корекције и модификације понашања која нису прикладна, како би она била свесна шта чине коректно и шта се од њих очекује, како следећи пут да се понашају у истој или сличној ситуацији. **(ПАЖЊА: корекција и модификација није исто што и казна! Деци треба дати МОДЕЛ како треба да се понашају када погреше).**
4. Деци је потребно да знају да предвиде шта се од њих очекује и када. Јасне рутине и доследна организација дана/ноћи (рутина и обавезе пре спавања, спавање, купање, оброци, итд.) их умирује и смањује нервозу и страх од непознатог. Детету треба сигурна, предвидива околина/свакодневица са јасном структуром да би се осећало сигурно и наставило с истраживањем и слободним развојем.
5. Доследност је једна од најбитнијих и најтежих ствари за родитеље. Када детету нешто обећате или га условите („ако не поједеш супу, нећемо ићи у парк“), веома је битно да сте доследни. Тиме учите Ваше дете шта да очекује и како да се понаша.
6. Свако дечије понашање је ојачано/подстакнуто/одобрено (те ће се поновити у истој или сличној форми) или пак ослабљено (неће се поновити, поступно ће изостати) **са консеквенцама/повратним информацијама** (оно што следи сваки дечији акт, радњу, понашање) које се детету дају свакодневно, кроз начин васпитања. Ако неку радњу подржите (дати детету пажњу без обзира да ли је позитивна или негативна), то ће се понашање поновити. На пр.: ако дете понови псовку (иако апсолутно не зна шта те речи значе), а Ви на то реагујете (насмејете се или грдите дете), Ви сте то понашање (псовање) обасули пажњом – подржали, те ће се поновити. Све што дете ради, ради да би задобило неки вид пажње (Вашу реакцију).

7. **ИЗБЕГАВАЈТЕ** да причате у присуству детета било шта негативно што је оно урадило тај дан, **ТАКВЕ СТВАРИ ТРЕБА ПРИЧАТИ САМО КАД СМО СИГУРНИ ДА ДЕТЕ НЕ МОЖЕ ЧУТИ!** Ако пажњу обраћамо само на лоше ствари, дајемо детету на знање да је лоше понашање пут да придобије пажњу одрасле особе, а за децу је често и **НЕГАТИВНА ПАЖЊА пожељна јер је ипак ПАЖЊА!**
8. Дете, тј. човек уопште, најбоље реагује на позитивне консеквенце (позитивне последице које прате неку радњу, као што су одобравање, похвала, осмех, „награда“, родитељска и пажња блиских особа) и тако најбрже учи, јер добије јасну потврду да је понашање било прихватљиво и/или пожељно и да може/треба да га понови.
9. **КАЗНА** нема дуготрајног ефекта на промену понашања и не учи дете новој вештини или новом знању (осим агресивности). Много је ефикасније подржати заменско понашање, показати детету шта очекујете од њега и како, те кад то уради, подржите га. Самим тим сте га нешто научили, а нежељено понашање ће временом нестати (ако му не будете придавали пажњу).
10. Америчка асоцијација педијатара препоручује да деца до 2 године **НЕ** гледају ТВ уопште, јер им то одвраћа пажњу од потребног подстицаја за развој (социјализације и развоја говора). ТВ не пружа повратну информацију нити је интерактивна, а деци у раном развојном добу интеракција је најпотребнија.
11. Родитељ треба четири пута више времена да проведе у подржавању жељених понашања и покушаја него у кажњавању и преусмеравању да би дете научило прикладна понашања, да би то било добро васпитање.
12. Оброци треба да буду усмерени на осамостаљивање при храћењу и уношење свих група хранљивих намирница. Морају бити успостављена јасна правила око времена, локације и очекиваних понашања за столом.

ПОДРШКА: мажење, похвала, осмех, пољубац, шкакљање, играчке, слаткиш, загрљај, пажња, игра, вокално одобравање („браво, то! набаци пет, супер, фантастично“ и сл.).

ВАЖНО: Из перспективе детета, родитељска пажња је увек позитивна консеквенца, чак и кад је она прекор (кажњавање, приговарање, „ружење“ и објашњавање). Деца све то често интерпретирају само као знак пажње, и у суштини подржавање, те тако науче да користе неприкладна понашања (вриштање, бацање, бежање, ударање, псовање, итд.) да би остварили интеракцију с родитељима и привукли њихову пажњу. Зато неприкладна понашања треба игнорисати, док ће пажња изазвати њихово понављање!

КАКО УЧИТИ КРОЗ ИГРУ:

ВИ	ДЕТЕ	ВИ
Покупи играчке!	Дете покупи играчке.	СУПЕР! БРАВО!
Шта каже крава?	"МУУУУУ"	Како фино слушаш!
Дај ми чашу!	Дете додаје чашу.	Набацати 5!
Бацати ово у смеће!	Дете одлази и баца.	Помиловати дете.
Нацртај кућу!	Дете црта кућу.	Насмејати се детету или климнути главом
Дођи и седи за сто!	Дете долази и седе.	"Сад можеш да гледаш цртаћ!"...
Дете треба да се само забави.	Дете узима играчке и игра се.	

КАКО РАДИТИ СА ДЈЕТЕТОМ: ОБРАЗАЦ УЧЕЊА СА ПОТКРЕПЉЕЊЕМ

ВИ →

Дај ми чашу!

ДЕТЕ →

Дете не реагује или
додаје тањир.

ВИ

Поновити захтјев
једанпут и скупа са
дететом узети чашу.

“Шта каже крава?”

БЕЕЕЕЕЕЕ

Поновити питање и
дати модел “МУУУ” да
дете понови.

Дођи и седи за сто.

Дете наставља са
игром.

Поновити захтев и
навести дете да седне
за сто
(без даљег разговора).

КАКО РАДИТИ СА ДЕТЕТОМ: ОБРАЗАЦ УЧЕЊА СА КОРЕКЦИЈОМ

КАКО (СВАКОДНЕВНЕ СИТУАЦИЈЕ) ПРЕТВОРИТИ У ПРИЛИКЕ ЗА УЧЕЊЕ

Свака животна ситуација је шанса за учење! Користите ситуације као што су:

- **одлазак у самопослугу** да идентификујете боје („Која је ово боја?“, „Донеси ми нешто плаво“), бројеве, вежбате праћење вокалних захтева (послушност), развијате имитацију код свог детета (гурање колица, прикупљање намирница, чекање у реду, паковање, плаћање, итд.).
- **прање веша** да идентификујете боје, учите сортирање и спаривање гардеробе (спарујете по врсти, боји, власнику, величини: чарапе с чарапама, мајице с мајицама, црвено с црвеним, татино с татиним, итд.), имитирање, праћење вокалних команди („Стави све чарапе у корпу!“, „Покупи све!“, „Дај ми панталоне!“, итд.).
- **кување** да развијате имитацију („прво ја, гледај ме, па ти“: резање, прање, мешање, сипање, итд.), пажњу, учите боје, именовање хране, спаривање („Стави јагуду са јагодом!“, „Стави јабуку са воћем!“), за праћење вокалних команди („Донеси ми млеко!“, „Врати млеко у фрижидер!“, „Стави у судоперу!“, „Донеси ми кашику!“, „Покажи ми парадајз!“, „Где је чинија?“).
- **пресвлачење/купање** да учите дете да покаже делове тела, да именује делове тела и предмете који се користе у овим активностима, за праћење вокалних команди током ових рутина, вокалну имитацију, имитацију с предметима и имитацију с деловима тела: „Уради ово“ (протрљате косу), „Сад ти“: (дете имитира ту радњу), „Уради ово“ (потопите паткицу), „Сад ти“.
- **Игра тестом** - Дете на интересантан начин може развијати фину моторику шаке кроз игре тестом. Можете замесити тесто заједно са дететом и показати му како да га гњечи, сече, обликује. Корисна активност је ставити, на пример, зрно грашка или пасуља у тесто и показати детету да треба да га пронађе својим прстима. Сама ова игра често је подстицајна, али уколико није, можете ставити уместо зрна грашка или пасуља ситну бомбону или комадић чоколаде коју дете воли и може га појести као награду.

ЗАШТО ЈЕ БИТНА РАНА ИНТЕРВЕНЦИЈА?

Најважнији фактори везани за бољу прогнозу за децу са АСД (поремећаји из спектра аутизма) и са свим развојним поремећајима су рана идентификација и прикладна рана интервенција. Доказано је да интензивни едукативни третмани у раном развојном добу (2 - 4 године) узрокују дугорочне позитивне ефекте на свеукупан даљи развој детета.

Интервенција у раним развојним стадијумима има највећу могућност умањења краткотрајних и дугорочних последица које развојне потешкоће и поремећаји имају на живот детета и породице.

Што раније идентификујемо поремећаје у развоју, раније ћемо почети интервенцију, чак и ако још немамо успостављену дијагнозу, и тако добити боље резултате, тиме умањујући развојни заостатак деце с ризиком у односу на типичне вршњаке и побољшати њихово укључење у друштво!

ОДСТУПАЊА У РАЗВОЈУ:

ШТА ТРЕБА ЗНАТИ

НЕКИ ОД ЧЕШЋИХ РАЗВОЈНИХ ПОРЕМЕЋАЈА

Код већине развојних поремећаја у почетку постоје сличности у видљивим симптомима. Често је потребно с дететом радити систематски и прикупљати податке током рада, па тек кроз анализу брзине напредовања и усвајања нових знања у свим развојним областима, закључити који је тачно поремећај у питању.

- **Поремећај из спектра аутизма** (аутизам) НИЈЕ БОЛЕСТ, већ неуроразвојни поремећај који се манифестује кроз скуп специфичних симптома и не постоји медицински тест којим се може утврдити са стопостотном сигурношћу. (Није укључен само један ген или једна област мозга и није здравствени проблем.) Три основне групе симптома које су увек заступљене код сваког детета, иако **увек у различитом интензитету** јесу:

1. **Поремећај у социјалном развоју** (константни дефицити у друштвеној комуникацији и интеракцији у више контекста/ситуација, који нису проузроковани општим развојним кашњењем)
2. **Поремећај у вербалној и невербалној комуникацији**
3. **Неки вид стереотипних/аутоматизованих (понављајућих) понашања**
Рестриктивна, понављајућа понашања, интересовања или активности. Та аутостимулативна понашања имају сврху добијања подршке (угодних подстицаја) кроз пет чула, без потребе за комуникацијом или контактом са људима, што је само по себи атипично и неприкладно. Овим понашањима/ радњама деца се све више "затварају у свој свет" и одвајају од околине и друштва, јер кроз ове видове подстицаја не стимулишу развој говора, прикладне игре, социјализацију, итд. (слагање и ређање предмета, груписање, прикупљање и сортирање предмета, посматрање/прегледање/ додиривање предмета на специфичан начин, инсистирање на одређеним рутинама, аутоагресија, вокално понављање речи, фраза, реченица, целих реклама и одломака из филмова, окретање у круг, љуљање, окретање шпаге или пертле, и сл.)

- **Потешкоће у учењу** - дете не усваја садржаје истом брзином као вршњаци, почиње да се затвара у себе, избегава рад са другом децом и комуникацију јер се стиди или не разуме шта се ради и тражи од њега/ње, постаје агресивно или аутоагресивно.
- **Оштећење слуха** - дете не реагује на звуке нити се одазива на своје име, не реагује на вокалне захтеве. Не развија се говор ни комуникација (на пр. ни гестовима не показује

шта жели), а затим не развија ни социјализацију јер не чује добро, те не може да разуме нити да имитира говор других.

- **Говорно-језички поремећаји** - дете не развија вербалну комуникацију ни социјализацију, јер не може да прати своје вршњаке, те је сваки вид усвајања знања успорен.
- **ADHD-поремећај са хиперактивношћу и дефицитом пажње** - поремећај хиперактивности и дефицита пажње - деца имају веома селективну пажњу, па се чини да не разумеју шта им се каже, или да не реагују на вокалне команде, веома су импулсивна и не могу да задрже пажњу довољно дуго током инструкције или неке активности те се често чини да заостају у развоју.
- **Умањене когнитивне способности (ментална ретардација)** - дете се развија с великим заостацима у свим развојним областима, те касни и развој говора, разумевања дешавања и околине, а развијају се и аутостимулативна понашања, стереотипије.
- **Синдром фрагилног X хромозома** - ово је најчешћи наследни генетички поремећај умањених когнитивних способности (менталне ретардације) и развојних поремећаја. Деца имају проблема с учењем и прикладним понашањима, као и са развојем говора и социјализацијом.
- **Синдром Rett** - дете развија стереотипна понашања, има неразвијен говор, изостаје социјализација, али је видна и константна регресија и губљење фине, а затим и грубе моторике који не постоје код АСД (поремећаји из спектра аутизма) поремећаја.
- **Дечији дезинтегративни поремећај или “синдром Heller”** - деца имају типичан развој до 3. године, а затим долази до драстичне регресије и губљења свих когнитивних и комуникационих вештина, те се појављују стереотипна понашања. Губи се сваки вид рецептивне, експресивне и гестикационе комуникације.
- **Синдром Landau-Kleffner** - веома сличан синдрому Heller, у којем дете почне са типичним развојем говора, након чега долази до губитка експресивних и рецептивних функција комуникације (разумевање и коришћење говора) и до развоја епилептичких напада. Појављује се обично између 3. и 7. године живота и 75% деце неповратно развије рецептивно-експресивни поремећај говора.
- **Reactive Attachment Disorder (Реактивни поремећај везивања)** - резултат је тежег облика психосоцијалне ускраћености и има велике сличности с аутизмом јер деца имају видан заостатак развоја говора, нетипичну социјалну комуникацију и стереотипна понашања. После адекватне интервенције и друштвено-говорних подстицаја, деца могу да развију прикладна понашања.

ПЕТ ОСНОВНИХ ПРОГРАМА/ РАЗВОЈНИХ ВЕШТИНА:

1. ИМИТАЦИЈА СА ПРЕДМЕТИМА И ИМИТАЦИЈА

ПОКРЕТА ТЕЛА - Имитација једноставних радњи са познатим предметима (звучне играчке, звечке, кутије и сл.) или имитација покрета, када се од детета тражи да опонаша радње на основу модела родитеља, на пр.: отварање или затварање кутије, тапшање, покретање звучне играчке притиском на дугме, ударање у бубањ, мешање кашичицом, брисање крпом, махање, тапшање колена и сл. Кључно је да се детету само покаже шта треба да уради без додатног објашњавања речима, на пр: детету треба рећи „уради ово“ и показати му радњу са предметом или покрет. Након тога дати детету да имитира задату радњу.

Ако дете опонаша радњу, увек треба да следи позитивни

подстицај: похвала, шакљање и сл. Уколико дете не имитира жељену радњу, родитељ врши корекцију: понови захтев „уради ово“ и радњу, те је уради и са дететом. Након корекције се не даје никакав подстицај. Имитација може да се ради током игре и свакодневних активности, на пример, када има дечију пажњу родитељ може показати детету како се покреће механичка играчка и пружити му играчку уз речи „Хајде сад ти!“

2. Вокалне команде - Подстицање развоја праћења вокалних команди подразумева да се детету само каже, без икаквог сугерисања показивањем, погледом или другим гестом, шта је то што се од њега тражи. На почетку претходник, тј. команде треба да буду што једноставније, изречене једном речју, на пример: устани, седи, маши, тапши, дођи и сличне, да би се временом прешло на просте реченице, на пр: баци смеће, донеси лопту, иди мами, дај

чашу и сл. Након сваке правилно извршене вокалне команде дете треба да добије подстицај, а ако не уради оно што се тражило, корекцију. Корекција се ради тако што се понови усмени захтев и уз физичко навођење детета уради се оно што је тражено.

3. **Спаривање предмета** – Спаривање је вештина придруживања предмета на основу критеријума „истости“. Вештина се почиње развијати спаривањем идентичних предмета и то тако што се детету на столу или на поду презентује три до пет различитих предмета и да му се један предмет који има идентични пар на поду/столу, уз захтев (претходник) „Спари исто са истим“.

4. **Идентификација предмета** – Ова вештина подразумева да дете може на захтев: дај ми/где је/које је, дати или показати тражени предмет. На овај начин дете учи да препознаје имена предмета и даље развија своје слушалачке способности. Испред детета треба ставити три до пет предмета и захтевати да да или покаже један од њих, на пример: „Дај ми аутић!“ или „Где је лопта?“. Уколико дете да/покаже тражени предмет следи подстицај, а уколико не да/покаже или да/покаже погрешан, следи корекција – понављање претходника (захтева „Дај ми аутић!“ или „Где је лопта?“) и додавање аутића/показивање лопте дечијом руком/прстом. Када се тек почне са радом на развоју ове вештине, дете треба учити да идентификује неколико предмета (четири до пет), на пример, кашику, чашу, лопту, аутић и веома је битно имати бар по четири различита примерка сваког предмета.

5. **Захтеви** - Дете треба да тражи жељени подстицај (играчка, слаткиши, сок и сл.) говором или показивањем прстом, у зависности да ли је дете спремно да се вербално изражава или не.

- а. **Показивање прстом** - када приметите да дете нешто жели (када Вас вуче за руку и сл.) наместите му кажипрст у положај показивања, реците „Желиш смоки!“, покажите жељени подстицај дететовим прстом и дајте му то што тражи, а да притом увек именујете тај жељени предмет/жељену ствар.

Будите упорни и понављајте исто сваки пут када дете нешто жели.

6. Вокални захтеви - ако дете нешто жели (сок, смоки, аутић, и сл.), а уколико је спремно да се вербално изражава, показује прстом жељени предмет и може да понови речи које му се кажу, почиње да се ради на вокализовању захтева. Веома је битно програм примењивати када дете може да понавља речи, тј. кад има развијен ЕХО говор (аутоматско и бесмислено понављање оних речи или фраза које је дете последње чуло), а уколико нема, радити на програму показивања. Када дете покаже тражени подстицај (на пример, сок), родитељ каже „Сок“ и тек кад дете понови реч, добије подстицај. Ако дете може у свим ситуацијама да понови за родитељем захтев, треба му дати шансу да само каже то што жели и то на начин да пошто покаже прстом жељени подстицај родитељ чека до 5 секунди да дете само каже шта жели (на пример, сок), а ако вербални захтев изостане, родитељ каже „Сок“, тражи да дете понови и након тога да му тражено. На почетку користите само једну реч која именује жељени подстицај а коју дете треба да понови (сок, смоки, монте, аутић, итд.). Немојте питати дете „Шта желиш? Желиш ли смоки?“, јер се може десити да почне да понавља то питање кад изражава своје захтеве. Тек када дете буде могло да изражава своје захтеве исправно, једном речју, горе наведени поступак понављати уз коришћење реченице „Желим (на пример) сок!“ Уколико дете покаже или вокализује свој захтев, нема потребе да му говорите „браво“. Довољан подстицај је да му дате жељени предмет.

СУОЧАВАЊЕ СА ДИЈАГНОЗОМ

Успостављање доживотне дијагнозе детету трауматичан је догађај за сваког родитеља. Затечен изненадном животном променом, родитељ пролази кроз пет уобичајених стадијума жалости (Kubler-Ross модел):

1. Шок и одбијање да се прихвати истина
2. Љутња и тражење кривца (грижа савести, бес, кривљење других или себе)
3. Нагодба са животом („Кад би само...ја бих онда...“; „Ако моје дете оздрави, ја ћу...“)
4. Депресија
5. Прихватање чињеница и почетак борбе и наставак живота.

Иако је у процесу жаљења неопходно проћи кроз свих пет стадијума, сваки родитељ то чини на свој начин и у различито време. Неки се, нажалост, “заглаве” на једном од стадијума, не дошавши никад до краја циклуса, тј. најбоље позиције да помогну свом детету.

„Одбијањем да се суочите с чињеницама и оклевањем да потражите стручну помоћ за своје дете и себе, не само да не избегавате, већ и активно учествујете у стигматизацији целе породице, а свом детету ускраћујете прилику за развој и побољшање изгледа за будућност.“ (Родитељ детета са развојним поремећајем).

Немојте оклевати да се обратите стручњацима у дому здравља и затражите помоћ за себе и своје дете.

Ова публикација је штампана у оквиру програма сарадње Министарства здравља Републике Србије и УНИЦЕФ-а усмереног на јачање здравственог система за подршку развоју у раном детињству, а у склопу истоименог пројекта које је спровело Удружење педијатара Србије, уз подршку Министарства здравља и УНИЦЕФ-а. Штапање ове публикације омогућила је Аустријска агенција за сарадњу.

Захваљујемо се Канцеларији УНИЦЕФ-а у Босни и Херцеговини, релевантним министарствима у Влади Федерације БиХ и Влади Републике Српске, НВО ЕДУС и ауторки, др сци Нирвани Пиштољевић, на уступању ове публикације за штампу и дистрибуцију у Србији.

Ставови изнети у овој публикацији су ставови аутора и не одражавају нужно политику и ставове УНИЦЕФ-а.

УЗ ФИНАНСИЈСКУ ПОДРШКУ:

AUSTRIAN
DEVELOPMENT
COOPERATION